

Vedrana
RUDAN

Dabogda te
MAJKA RODILA

Copyright © 2010 Vedrana Rudan
Copyright © ovog izdanja 2017, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Za kćeri i njihove mame

1.

MUŽ JE OBLIZIVAO škampe, iz visoke, uske čaše u usta lijevao bijelo vino, češnjak u zraku, sjedila sam na kauču, osjećala želudac u grlu i gledala u telefon. Nazvati ili čekati da ona nazove? Bojala sam se majke, osjećala se krivom iako je ležala u najboljem staračkom domu u Hrvatskoj. Dom je velika zgrada na brežuljku okružena parkom. Lavanda, ružmarin, lovor, šareno cvijeće. Pred glavnim ulazom parkiralište, gotovo uvijek puno jer djeca često dolaze posjetiti svoje nemoćne roditelje. Džipovi, audiji, mercedesi i neki skupi japanci. Kad uđete u zgradu ne osjetite miris posranih pelena, prljave, stare kože, mokraće, smrad trulih ljudskih bića koja glasno gnjile. Na vratima svake sobe piše ime i prezime dvojice muškarača ili dviju žena koji leže s druge strane vrata. Zidovi su bijeli, na njima fotografije staraca pod maskama, staraca pred kućicom u planini, staraca na rivi. Mi koji plaćamo, već na ulazu vidimo da će naši starci u smrt otići presretni. Restoran je u prizemlju, od vrta odvojen velikim,

staklenim prozorima, na sredini svakoga stola bokal, u bokalu narančasta tekućina. Često sam prolazila kroz restoran, u svako doba dana, gotovo je uvijek bio prazan i baš uvijek su na stolovima stajali bokali puni narančaste tekućine. Restoran je djelovao sterilno, kao da nikad nitko u njemu nije pojeo komadić kruha iako je u domu živjelo osamdesetak ljudi. Saznala sam da su neki mojih godina. Osjećala sam se nelagodno kad mi je to vlasnik rekao. Zaista ne bih svoje posljednje godine htjela provesti na izletima koje bi vodila prevesela mlada žena u ružičastoj kuti. Vlasnika znam godinama. Dan prije nego je moja majka primljena u dom, on i ja sjedili smo u ogromnoj dvorani, za konferencijskim stolom. Kakve se konferencije ovdje održavaju? Tko su ljudi koji sjednu za ovako ogroman stol, o čemu govore, što planiraju... Od vlasnika nisam tražila objašnjenje, bojala sam se da u posljednji trenutak majka ne ostane bez mjesta u ustanovi o kojoj će se za koji dan snimiti dokumentarac. Ulio mi je vodu u veliku staklenu čašu: „Jesi li vidjela restoran? I mi tamo jedemo.“ „Mi“ su njegova žena i on. Smiješila sam mu se onako kako se smiješim potpuno nepoznatim ljudima na koje želim ostaviti dobar dojam. Poručivala sam mu da ću s velikom radošću sudbinu svoje majke povjeriti njegovoj ekipi. Na mjesto u državnim domovima čeka se godinama. Oni su mnogo jeftiniji, za tri ili četiri tisuće kuna može se dobiti sićušna garsonijera.

U mom gradu postoji i ustanova u koju se trpaju luđaci, starci, maloljetne lezbijke i maloljetni pederi čiji roditelji misle da će njihovu djecu boravak među luđacima i starcima vratiti na pravi put. I tamo je smještaj jeftin, ali direktor me zna pa mi je rekao kako „to možda ne bi bio

izbor za vašu gospođu mamu, prije nego je dovezete iz bolnice možda bi bilo dobro da osobno pogledate o čemu se radi, znate, personala je malo, a pacijenata mnogo, i više nemamo četverokrevetnih soba. Ako zaista mislite doći, molim vas da se pripremite za ono što ćete vidjeti.“

Odustala sam.

Dvije ulice dalje od naše kuće postoji mali dom za starce, svega nekoliko soba. To mi je najviše odgovaralo jer bi majka bila blizu mene, a ipak daleko. Mogla bih je posjećivati svaki dan, ili više puta dnevno, pa izaći iz njene sobe i isključiti je iz glave do idućeg dana. Nazvala sam vlasnika maloga doma.

„U kakvom je stanju gospođa mama?“, pitao me je.

„U normalnom“, rekla sam.

„Gospođa je samostalna, pokretna?“

„Gospođa bi mogla biti pokretna, ali, zasad, odbija hodanje i hranjenje za stolom.“

„Dakle, nije u terminalnoj fazi?“

„Ne, daleko je ona od te faze, nadživjet će ona i vas i mene“, htjela sam razveseliti doktora, reći mu da oko moje mame neće biti mnogo posla.

„Dobro, dođite, dogovorit ćemo se, cijena je tri tisuće i petsto kuna, kompletna skrb.“

„Što to uključuje?“

„Sve.“

Dom je žuta jednokatnica smještena između ribarnice *Tuna* i mesnice *Tomo*. Iznad vrata ribarnice klatila se željezna, tamnoplava tuna. Sa fasade zgrade u kojoj se prodavalo meso tužno su u mene gledale volujske oči iz volujske glave. Tijela nije bilo. Pokraj *Tome* je zubarska ordinacija. Stomatolog je svoje pacijente pozdravljao

divovskim kutnjakom. Prijetnja? Obećanje? Srećom, došla sam pješice, parkirno mjesto se tamo ne bi moglo naći. Pozvonila sam. Vrata mi je otvorio liječnik osobno. Gospodin je na odijelo navukao bijelu kutu, bila je raskopčana, svijetloplava košulja, tamnocrvena kravata, na nogama crne cipele, gledao me plavim očima. Oko vrata stetoskop. Zašto svi liječnici oko vrata stalno nose stetoskop? Čak i onda kad u svom sobičku razgovaraju s rodbinom pacijenata? Liječnik, pravi liječnik, uvijek mora biti spreman, što ako rodbini pozli kad čuje koliko će baki platiti ultrazvuk srca?

„Da li ste dobro?“, pitao me je gospodin u tamnom odijelu kad je iza mene zatvorio ulazna vrata.

„Dobro sam“, nasmiješila sam se hrabro. Kad osjetim nelagodu, uvijek se smiješim. A osjetila sam nelagodu, nelagodu i žestok smrad mokraće i govana.

„Blijedi ste“, rekao je doktor. „Da vam pokažem sobu ili vam se čini da naša institucija nije ono s čim ste računali?“

„Pokažite mi sobu“, želudac mi se meškoltio u grlu. Otvorio je vrata mračne sobe od nekih dvadesetak kvadrata. Osam kreveta. Na njima spodobе pokrивene plahotom, zgrčene. U neke je tekla tekućina, drugi su ukočeno buljili u strop. Smrad je bio nesnosan. Pogledala sam u gospodina doktora, htjela sam da se makne, smetao mi je, stajao je na vratima.

„Nažalost“, nije se pomaknuo, „teško dolazimo do žena, nitko danas ne želi raditi, a svi kukaju.“

Nešto je u kutu pokraj prozora zatulilo.

„Gospođa Ana, nemirna je ovih dana.“

Maknula sam ga, u nos mi je provalio armani, pojurila sam prema ulaznim vratima, uhvatila za kvaku, vrata su bila zaključana.

Gospodin doktor mi je dotaknuo leđa. „Gospođo, sjednite na trenutak.“

Stresla sam se, pa upala u crvenu, udobnu fotelju. Doktor je sjeo pokraj mene i svoju njegovanu ruku stavio na moju njegovanu šaku. „Smirite se, gospođo...“

„To je strašno, strašno, Isuse, mislim da ću povraćati...“

„Nećete, samo dišite, dišite...“

Disala sam i disala, plave su mi se oči smiješile.

„Gospođo, smrt jest odvratna ako čovjek na nju gleda kao na nešto ružno, nešto što se dešava zlima i drugima. Vi ste samo puni predrasuda.“

„One bi ljude trebalo oprati...“

„Mi ih peremo, ali ne stižemo toliko, žene nam stalno otkazuju.“

„Ja znam da je smrt normalna i da ćemo svi umrijeti“, plakala sam, pojma nemam zašto, „ali ovako...“

„Vidite“, doktor je pogledao u mobitel, a onda odbio poziv, „samo promijenite kut gledanja. Zamislite ovu sobu u kojoj leže starci kao sobu u kojoj leže pokakane bebe i sve će izgledati drugačije. Čudno je kako ljudima govno staraca smrdi, a bebinoj kakici, kad se ukaže na pelenama, plješću, naravno ako nije proljev. U čemu je razlika? Svi kakamo i svi piškimo i svi smrdimo. Oni tamo ne znaju što se s njima dešava, ne pate, danas postoji milijun načina da se ljudima ubije bol, čekaju svoj zadnji trenutak bez boli, to je velika stvar, umrijeti bez boli.“

„Da“, izvukla sam se iz fotelje, „to je velika stvar, hoćete mi, molim vas, otvoriti vrata, moja mama ne bi ovdje bila sretna.“

„Poštujem vaš izbor, gospođo.“ Pružio mi je ruku. Gledala sam u ulazna vrata, ako prihvatim ruku on će ih

otvoriti, ako odbijem uvalit će mi u žilu iglu pa ću tko zna koliko dugo bezbolno crkavati u smradu kakice i pišakice. Čvrsto sam stegnula njegov dlan i nasmijala se srdačno: „Da sam znala da postojite, ovamo bih dovela svoga oca, nažalost, sada je prekasno.“

„Razmislite o onome što sam vam rekao, starcima je najvažnije da ih ništa ne boli, domovi su danas pretjerano skupi, na nemoćnima svi žele zaraditi, naša je cijena najpristojnija.“

Izašla sam u blještavo prijepodne. Autobusi i kamioni tutnjali su širokom ulicom. Htjela sam nešto popiti, nešto oštro, odmah, taj čas. U konobi *Vijolica* orila se pjesma. Pijani muški glasovi na talijanskom su pjevali o „stručku cvijeća koji stiže iz brda“ – *quel mazzolin di fiori che vien dalla montagna...* Odustala sam i htjela ravno doma. A onda sam na onoj fasadi ugledala volujsku glavu, skrenula pogled pa ugledala veliki kutnjak. Dušu sam izrigala na zebri. Mlada mama gurala je kolica. Djevojčica mi se nasmiješila. Potrčala sam na drugu stranu da ne bih završila pod kotačima autobusa. Moja mama mora dobiti najbolje, samo je najbolje dovoljno dobro za moju mamu, ako to najbolje košta devet tisuća kuna platit ćemo devet tisuća kuna, nikad moja mama neće postati nešto što u vlastitim govornima čeka da ga Bog uzme. Nikad!

„Drago mi je što se ove tvoje ženske stalno smiješe“, rekla sam vlasniku doma *Felicita*.

Nasmijao mi se srdačno, od uha do uha, kao da se ne poznajemo godinama, kao da sam ja samo mušterija. U smeđim očima nije bilo iskre, zubi su mu bili mnogo bolji nego kad smo se posljednji put vidjeli, tada je držao restoran u gradu. „Ja svakoj odmah na početku kažem,

stara, ako se ne možeš u jednoj smjeni čitavo vrijeme kesiti od uha do uha, nisi za moju kuću. Zato su vesele. Među nama, ovdje živi i majka najbogatije Hrvaticice, jučer je bila ovdje, najbogatija Hrvatica, rekla mi je: 'Kad ostarim, evo i mene ovdje.'

Nasmijala sam se veselo i glasno. Onako kako se smije te-ve voditeljica šali te-ve voditelja s kim u paru vodi emisiju „Stari hrvatski hitovi“. Majka je trebala otići u dom po preporuci liječnika, nije to bila moja ideja. Nikad joj nisam rekla da je u domu, s vremena na vrijeme spomenula bih „instituciju za oporavak“. U dom je došla iz bolnice u kojoj je ležala nakon moždanog udara. Ne bi je tamo primili da šef odjela nije naš kućni prijatelj.

Kad je Mala našla popisanu nonu kako leži pokraj kreveta, pozvala je hitnu. Liječnica je rekla: „Moždani udar“, i otišla.

Mi smo bili u Beču, često putujemo, s Malom sam se čula telefonom. Muž je nazvao prijatelja neurologa, idućeg dana našli smo se s njim.

„Ne znam, pojma nemam, možda će ostati, a možda i otići, to se nikad ne zna, za sada je živa.“

Moja je majka ležala u bolničkoj sobi privezana za krevet kožnatim remenjem. Debela igla bila joj je ubodena u vrat, u žilu je kapala nekakva tekućina. Na krevetu pokraj majčina ležala je mlada žena koju je muž uzalud dozivao. Znala sam da joj je muž jer su u posjete smjeli dolaziti samo braćni partneri i najuža rodbina. Gladio joj je ruku, milovao lice. Djevojka je hroptala.

„Mama“, rekla sam glasno jer je moja majka povremeno potpuno gluha, „kako si?“

Gledala me mutnim očima.

„Kako si?“ , digla sam ton.

Mladi čovjek koji je svojoj ženi govorio: „Ti moraš dati sve od sebe, ti me ne smiješ ostaviti, probudi se, zlato“, trgnuo se kad sam zauralala.

„Oprostite“, nisam gledala u njega nego u majčine okovane ruke, „moja je mama gluha.“

Nije mi odgovorio, okrenula sam se prema njemu, lice mu je bilo mokro od suza, njegova je žena hroptala.

Moja me majka nije prepoznala. Ili jest, ali nije mogla govoriti. Otišla sam potresena. Osjećala sam se nekako nepripremljeno. Majka je u posljednje vrijeme bila jako zla. Stalno se žalila na nesnosne bolove u leđima, odveli smo je u ambulantu za bol, propisali su joj morfijske flastere. Lijepili smo joj ih na bolna leđa. Jedna je gospođa brinula o njoj danju, noću je uz nju bila Mala, sve je bilo pod kontrolom. A onda, preko noći, moždani udar. I ti kožnati remeni koji brane mršavom tijelu da tresne s kreveta. Izgledala je, onako gola i mršava, kao isušeni, stari Isus kome je na glavi masna trajna. „Napunit ćemo je krvlju, dati joj nekoliko infuzija, napuhat ćemo je, ali tebi je jasno da to nije na duge staze, tvoja majka ima lijepe godine...“ Naš me prijatelj gledao zabrinuto, kao da mu je život moje majke bitan i kao da brine kako ću ja sve to podnijeti. Stavio mi je ruku na rame i otpratio me do izlaza. Nakon deset dana moja je majka bila nova žena.

„Nisam vam htjela reći“, gledala je muža i mene bljedosomeđim, ispranim očima, „kad sam osjetila kožnato remenje na rukama mislila sam da su me zatvorili jer nisam platila te-ve pretplatu. Sjećaš se da su me zbog toga pravomoćno osudili na zatvor ili tri dana rada za opću korist, ja sam mislila da...“

Bilo mi je drago da je moja majka pri sebi. Zaista je bila pravomoćno osuđena na trodnevni rad za opće dobro. Jednom je neoprezno otvorila vrata stana dvojici muškaraca, rekli su joj kako su rendgenom otkrili da ne plaća te-ve pretplatu, bolje joj je da odmah prizna nego da je uhapsu. Pa je priznala i potpisala. Preklinjala nas je da se žalimo na presudu, ali nama je to bilo smiješno. Tko može na prisilni rad za opće dobro odnijeti jedva pokretnu stariću? Njoj je to bila noćna mora. Toliko se bila prestrašila da je i mene jedva propuštala u stan. Otvarala bi vrata tek kad bi moje nadnaravno urlanje doprlo do njenih, povremeno potpuno gluhih ušiju.

„Mama, imala si moždani udar jer si pila premalo tekućine i zato što si se predozirala tramalom, uz morfijske flastere pila si i tramal. S tim ćeš morati prestati ako misliš poživjeti još malo.“

„Ovdje mi ništa ne daju protiv bolova, reci im da mi daju flaster, zovi ih, neka mi odmah daju flaster“, vikala je.

Trgnula sam se i pogledala prema krevetu gdje je jučer ležala mlada žena. Sada je tamo ležao star, potpuno gol muškarac, bez svijesti.

„Ne viči, mama, ovdje leže teško bolesni ljudi. Reći ću im da ti stave flaster.“

„Kad?“

„Odmah, sada idem doktoru, drž' se, mama, odlazim jer posjete traju samo petnaest minuta.“

„Molim te, reci im za flaster.“

„Kakav morfij, mi je stalno promatramo, ona uopće nema bolove...“

„Ali, u ambulanti za bol su nam rekli...“

Naš se prijatelj podrugljivo nasmijao. „Mama ti se jednostavno navukla, ovdje je tri tjedna, skinuli smo je sa

svega, ne prima baš ništa, moje su sestre rekle, i ja sam se u to uvjerio, kad misli da je nitko ne gleda mirno diše, čim vidi nekoga od nas postaje nemirna. Od danas dalje bez morfija, bez tramala, bez sredstava za smirenje i, naravno, potpuno ti je jasno, njoj treba njega dvadeset i četiri sata dnevno, mora ići u dom.“

„Dom?“ Zaprepastila sam se.

„Dom! Njoj treba njega i danju i noću.“

„Ima ženu koja o njoj brine.“

Prijatelj je postao nestrpljiv, izvukao je cigaretu iz kutije i gledao me svijetlosmeđim očima. Odjel na kome je moja majka ležala bio je nevjerojatno uredan, kreveti novi, pokrivači novi, sestre tihe i ljubazne, oprema nova.

„Donacije“, vratio je cigaretu u kutiju, „bez donacija ovo bi bila rupčaga.“

„Ona ne želi u dom, uvijek je to govorila...“

„Ne moraš joj reći da ide u dom, ja ću joj reći da ćemo je odvesti u instituciju za oporavak, to bolje zvuči. I svakako dodaj da ćeš je vratiti doma kad joj bude bolje.“

„Da li će joj biti bolje?“

„Ne znam, trenutno je dobro i, što je najvažnije, potpuno je 'čista'. Ne osvrćite se na njene vapaje, manipulira.“

Glavna sestra u domu nosila je tamnoplavu kutu. Nasmijala mi se od uha do uha. „Gospođo, ne morate odmah, ali ipak joj čim prije recite da leži u domu, gospođa nije glupa, bolje da to čuje od vas nego od spremaćica.“

„Ne mogu, čitav mi je život govorila kako ne želi umrijeti u domu. Osjećam se krivom.“

„Krivom? Ovdje su starci sretni, jeste li vidjeli fotografije na zidovima? Imaju i tečaj plesa, od papira mogu izrađivati krasne životinje, tako razvijaju motoriku, imamo

animatoricu, frizerku, masere... Ovo nije ubožnica, ovo je hotel s pet zvjezdica.“

„Znate, moja mama se navikla na morfijske flastere, lijepili smo joj ih na leđa jer je patila od strašnih bolova, govorila nam je da je jezivo boli kičma, kad je dobila moždani udar odvezli smo je u bolnicu, tamo su otkrili da je ništa ne boli, moja se mama samo navukla, skinuli su je s morfija, trenutno je čista, ako bude plakala, zavijala i tražila drogu...“

Glavna sestra se nasmijala od uha do uha. Žena ima plave oči. „Dobili smo otpusno pismo, ne brinite, mi znamo s njima izaći na kraj. Svi su oni isti, stalno traže nešto za smirenje. Svaka tri dana lijepit ćemo joj lažne flastere na leđa. Mi ovdje ljude ne omamljujemo, nama su oni dragi budni, mi ih volimo ali, to znate i vi, oni su poput djece, ne brinite, smirit ćemo mi nju i bez lijekova.“

Izašla sam iz zgrade u kojoj je negdje ležala moja mama, nisam imala hrabrosti ići k njoj, odlučila sam da ću je posjetiti u kasno popodne, posjete su bile dozvoljene čitavoga dana, ako je posjetim na kraju dana noć će joj biti kraća. Sestra mi je rekla da starci na svojim noćnim ormarićima imaju telefon s direktnom linijom, u sobi televizor i veliku kupaonicu, hrane se ili ih hrane pet puta dnevno. Žene koje o njima brinu stalno su nasmiješene, to su one koje nose ružičaste kute. Terapeuti nose bijele, sestre plave kute.

Digla sam slušalicu. „Zašto nisi bila gore kad su me dovezli?“

Režala je.

„Rekli su mi da dođem kad se smjestiš, malo privikneš, doći ću kasnije, treba li ti nešto?“

„Vožnja kolima hitne pomoći bila je jeziva, svaka me je kost boljela i još me svaka kost boli...“

„Kako ti je gore, to je jedna od najboljih institucija za oporavak u Hrvatskoj, u sobi imate televizor, veliku kupao-nicu, da li si išla u kupao-nicu, jesi li danas napravila popo?“

Kroz slušalicu mi je u uho provalio podrugljivi cerek.

„Kćeri moja, ja sam nepokretna, jedva živa, da si me dočeka-
kala znala bi u kakvom sam stanju, stavili su mi pelenu...“

„Mama, pokušaj malo živnuti, izvući se iz pelena, nisi više na intenzivnoj njezi, nema potrebe da budeš toliko vezana za tuđu pomoć, i vježbati moraš, svako jutro, šetati moraš, čim više, sestra je rekla: vaša mama mora šetati i šetati, kad se potpuno oporaviš doći ćeš lijepo doma...“

„Donesi mi ledeni čaj od breskve, maramice, salvete i dječju kremu. Mazat će mi tijelo svaki dan.“

„Djeluješ mi nekako umorno, zašto si tako bezvoljna, hvala Bogu ono najgore je iza tebe.“

„Što je najgore?“

„Moždani udar, bila si vezana za krevet kožnatim remenima, sjećaš se, hranila si se samo kroz žilu...“

„Kad ćeš doći?“

„Zeka je žalosna bez tebe, stalno grize rešetke kaveza, kupila sam joj svježju hranu, malo sam joj milovala leđa, baš se osjeća kako joj nedostaješ, njuši zrak...“

„Kad ćeš doći?“

„Jutros ti je došla talijanska penzija, bio je novi poštar, rekao mi je: 'Kako imate krasnoga zeca, narančast je poput cigle'; ja sam mu rekla: „To nije zec, to je zečica.“

„Kad ćeš doći?“

„Mislila sam da si možda danas preumorna, da bi se trebala malo odmarati, doći ću sutra.“

Spustila je slušalicu.

2.

MOJ OTAC, moj mrtvi otac miriše na češnjak i bijelo vino. Pitala sam, sve moje prijateljice pamte miris oca, nijedna ne zna kako joj miriše majka. Kad zaguglate „miris majke“ pokaže vam se tisuću i šesto rezultata, na „miris oca“ Google vas pita: da li ste možda mislili na miris octa? Znam kako je mirisao moj otac, on je i danas u mom nosu. Kako miriše moja majka? Prije nego je dobila moždani udar, ležala je na gastro odjelu. I tamo nam je šef prijatelj. Nismo zvali hitnu, ja sam blijedo, gotovo bijelo, mršavo tijelo unijela u zgradu. Nosila sam je, tijelo uz tijelo, nos uz nos, uzalud. Možda zato što je o njoj brinula gospođa koja bi je svakoga dana oprala od pete do glave?

„Umirem“, rekla je dok sam je vukla uz stepenice, „gasim se.“

„Ne pretjeruj“, prostenjala sam, „ne umire se baš tako lako“, skinula sam je s leđa, jauknula je, opet sam je zgrabila. Željela sam da umukne, nisam je mogla nositi i razgovarati s njom. Unijela sam polumrtvu majku u bolnicu

i predala je liječnicima. Većina njih išla je sa mnom u školu, posvetili su joj mnogo pažnje. Ja ne mogu ovoga časa nabrojiti sve pretrage koje su obavili, ultrazvukove, analize krvi, ce-te, kolonoskopiju... Nešto sam vjerojatno zaboravila.

„Ništa“, rekla mi je šefica odjela, „zdrava je, malo anemična, dat ćemo joj krv i bit će kao nova, ali nemoj previše očekivati.“

„O čemu govoriš?“

„Tvoja majka ima preko osamdeset, to su lijepe godine, tijelo posustaje iako je zdravo, a ona je, čini mi se, depresivna, ne znamo kako to riješiti. Zabavite je nekako, ne bi smjela biti sama, nađite neku ženu.“

„Imamo ženu.“

„Odlično. Tvojoj majci zaista treba profesionalna pomoć. Hranjenje nekoliko puta dnevno, pomaganje pri odijevanju, redovito kupanje, masiranje, vježbanje, tebi je to previše, ni mi više nismo mlade.“

„Da“, rekla sam, „sve mi je to previše.“

Liječnici su mi majku vratili napojenu krvlju. Iako je živjela blizu nas, nisam je često posjećivala, uvijek kad bih stala uz njen krevet ogorčena me starica gledala blijedosmeđim okom pokrivena do vrata. Na stoliću lončić pun crne kave, lončić čaja, brdo lijekova, ali ne i tramal.

„Boli me“, rekla bi, „a nitko mi ne vjeruje.“

„Svi ti vjerujemo i gospođa ti vjeruje, vidiš kako je sve čisto oko tebe, svi brinemo o tebi, svatko na svoj način, svi te volimo“, nadala sam se da u mom glasu neće osjetiti beskrajno nestrpljenje i dosadu.

„Ne razumiješ“, zarezala je, „nitko ne razumije, bol je nepodnošljiva, dajte mi kapi.“

„Doktor je rekao da ne smiješ pretjerivati, navući ćeš se na tramal...“

„O kakvom navlačenju govoriš?“

Tjedan dana prije našla sam bocu tramala u sudoperu među deterdžentima.

„Opet ćeš se predozirati i pasti s kreveta. Ni prala se nisi dok u kuću nije došla gospođa.“

„Zašto me ti nisi prala?“

„Zato što ja ne znam kako se peru odrasli ljudi.“

„Gadim ti se.“

„Ne gadiš mi se, ali oprati čovjeka može samo kvalificirana osoba, kako te uhvatiti, držati, sapunati, izbjeći da ne tresneš...“

„Gadim ti se.“

„Ne gadiš mi se, ali zašto ti ne platiti najbolje?“

„Najbolje je kad kći voli majku, najbolje je kad kći pere majku, najbolje je kad kći posjećuje majku, najbolje je kad kći sluša što joj majka govori. Mene boli, zato se ne volim prati, daj mi tramal, ubijaju me bolovi...“

Uvalila sam joj šest kapi u čaj.

„Ne budi bešćutna.“ Pa još tri.

„Ne budi škrta.“ Pa još sedam.

Izlila je čaj u grlo luda od straha da ću joj oteti lončić. Pokrila sam je, izašla iz stana. Ubila sam je. Napraviti će autopsiju. Hoću li otići u zatvor? Da li je zločin ubiti majku kojoj se ne živi? Da li joj se uopće ne živi ili joj se bez tramala ne živi? Kakav život čeka moju majku ako je uskoro ne ubijem? Ispred majčine zgrade u majušnom vrtu prljavobijeli je maltezer, ili je to bila maltezerica, raširio svoju riticu pa onda ispustio ili ispustila govance u gladiolu. Luda sam za cvijećem. Pogledala sam oko sebe,

jedna je gospođa držala glavu u kontejneru, zrak je bio čist pa sam ga ili ju lagano šutnula nogom. U ovoj zemlji ima previše pasa.

„Zašto nikoga nema?“

„Mama, znaš koliko je sati?“

„Ne znam.“

„Pet sati ujutro, spavaj još malo...“

„Spavaj, spavaj, spavaj, čitave noći nisam oka sklopila, kad će netko doći?“

„Doći ću večeras.“

„Imaš auto?“

„Imam.“

„Ne ulazi u auto, čuješ me! Ti ne znaš voziti, nikad ti to nije išlo, ne želim te imati na duši.“

„Dobro, doći ću taksijem.“

„Uzmi za taksi od moje penzije, meni ionako ništa ne treba. Boli, boli, boli, kćeri moja, kako boli.“

Spustila sam slušalicu puna gađenja. Dokle ću slušati stari, nervozni, drhtavi bijesni glas? I kako bih joj mogla ugoditi?

3.

BIO JE DAN MRTVIH, preciznije, bio je dan prije Dana mrtvih. Stajala sam pokraj njegova groba, tamo gdje su mu možda bile noge, ili ono što je od njih ostalo, i gledala u nadgrobnu ploču, trebalo bi zalijepiti fotografiju? Moj se otac fotografirao na svom grobu, ležao je na nadgrobnoj, mramornoj ploči i smijao se fotografu. Tu bi fotografiju trebalo zalijepiti. Moj je otac volio da ga ljudi drže veseljakom. I držali su ga. Pa ipak, što bi ljudi do čijeg je mišljenja mome ocu uvijek bilo jako stalo rekli da na nadgrobnoj ploči vide fotografiju razvaljenog, nasmijanog starca? Ljudi? Tko su ljudi koji su mome ocu tako mnogo značili kad sam ja imala petnaest i kad sam svim svojim srcem željela stajati na očevom grobu i plakati od sreće? Tada mi se činilo, ako nešto snažno želiš... A Coelho još nije bio napisao nijedan od svojih hitova. Ja sam zaista snažno i presnažno željela da mi oca ubije grom, proguta morski pas, da noću, dok lovi ribu, padne s barke u mrklo more, da danju, dok čempresu čisti stare grane, tresne na beton,

da se udavi malom lignjom koju bi, neočišćenu, bacio na vruću ploču štednjaka pa je gotovo sirovu uvalio u usta, da mu noću plastični zubi zapnu u grlu, da ga ugrize kuja Nika koju je volio, ali ona njega nije... Ništa od toga.

Ležala je pokrivena ružičastim prekrivačem. Kavu iz automata položila sam na noćni ormarić.

„Kako je provela noć?“

Gospođa koja je svoje pelene pokrila kad sam ušla pa ih otkrila kad je vidjela da sam sama, odgovorila mi je bijesno: „Čitavu je noć spavala poput leša. Preko dana je stalno zivkala sestre i tražila tablete protiv bolova pa su joj isključili zvonce. Ja to ne razumijem. Vidite mene, vidite ove dvije noge, ne osjećam ih, taknite ovdje...“

Dodirnula sam joj list lijeve noge.

„Vidite, ništa ne osjećam, moje su noge kao dva stupa, nepokretna sam, da imam pola zdravlja vaše mame skakala bih, trčala po domu, ne bih bila ovdje, bila bih doma da nisam nepokretna...“

„Što gospođa govori, opet govori kako me ništa ne boli?“

„Probudila si se?“

„Nisam ni spavala, samo sam imala zatvorene oči.“

„Jesi li danas vježbala, moraš mnogo hodati, svaki dan moraš otići do restorana, morala bi sama jesti i riješiti se pelena...“

„Jedna me gospođa fotografirala.“

„Koja gospođa?“

„Jedna koja ovdje radi. Rekla je da sam lijepa starica. I dobra. I njen je muž rekao da sam lijepa starica.“

Gledala me. Sijeda, kratka kosa nemarno odrezana škarama, kroz pramenje nazirala se lubanja, veliki, mesnati nos, pjegava koža, jedno oko zatvoreno, tamnocrveni kapci, bezuba usta, upaljeno zubno meso.

„Mama, ti jesi lijepa, ali bila bi još ljepša da staviš naočale, da staviš zube, da dozvoliš frizerki da ti nakovrdža kosu...“

„Mene sve boli, svaka kost u tijelu, isključili su mi zvono.“

„To je zato što nisi strpljiva.“

„Ona gospođa misli da sam dobra starica, da li si mi donijela čaj od breskve?“

„Zaboravila sam, donijet ću ti sutra.“

„Tko će još doći?“

„Mama, rasporedili smo se, jednom ću doći ja, jednom Mala, a doći će i muž.“

Sklopila je oči. „Popravi mi pokrivač, pokrij mi stopala.“

„Idem, popij kavu dok je vruća.“

„Nemam slamku.“

„Evo, gospođa će ti pokloniti svoju.“

Nije se pomakla, izašla sam iz sobe. Na recepciji je bila gospođa bolesna od alzheimera koja mi je veselo mahnula i dva muškarca, činilo mi se, mojih godina. Recepcionerka me pozdravila osmijehom od uha do uha. Netko mi je u međuvremenu ukrao kišobran. Oni muškarci, alzheimer, recepcionerka? Izašla sam. Žena u trapericama šmrkom je zalijevala lavandu i ružmarin.

4.

KAD SAM BILA MALA željela sam mrtvog oca onako kako danas želim dan bez bolova ili dan bez straha od smrti. Nevjerojatno mi idu na živce novinski tekstovi koji slave činjenicu da se ljudski vijek produljio. Ženske bebe koje se budu rodile ove godine dočekat će devedesetu, muške osamdesetu. Ali, već danas svatko ima osamdeset. Ti tekstovi ne govore o tome koliko košta beba stara osamdeset plus. Srećom, imam love, njeno me održavanje na životu nije ubijalo financijski. Trgujem anđelima. Zašto baš anđelima? Kako mi je to palo na pamet? Reći ću vam kasnije. Izrađuju se u Aninoj stolariji. Zajedno smo odrasle, Ana i ja, zajedno smo rodile, ona Đerija, ja Malu. Đerijev otac Stanko naslijedio je stolariju od svoga djeda Dušana. Kao djevojčica igrala sam se u stolariji pokojnoga barbe Dušana. Kad god u zraku osjetim miris piljevine, sjetim se lijesova koje je izrađivao pokojni barba Dušan. Radionica je bila ogromna, sjećam se krovnih greda u koje bih gledala iz lijesa. Kad je barba Dušan umro, stavili su

ga u lijes koji je za njega napravio pokojni Stanko. Da, i Stanko je umro, iako je bio moj vršnjak... Zdrav čovjek, nije ni pio ni pušio, život je provodio u piljevini. Ana mi je rekla da je Stanko imao zlatne ruke. Što bi netko zamislio to bi on izradio. Drvenu igračku, drvenu haljinu, drvene hlače, drveni šešir, drvenu paučinu. Imao je zlatne ruke kojima je napravio drvena kolica. Volio je maškare više nego sve na svijetu. Jednom godišnje zatvarala bi se široka cesta koja od glavne ceste vodi do Mjesta. Toga bi se dana odrasli muškarci spuštali niz cestu na drvenim kolicima. Onaj tko prvi stigne na cilj, cilj je riva, njemu djevojka maskirana u kurvu uručuje lovor-vijenac. Pokojni je Stanko na kolicima krenuo nizbrdo, a Rus koji je kupio najljepšu vilu u Mjestu, prije rata vila je bila vlasništvo Republike Hrvatske, u punoj je brzini krenuo uzbrdo. Rus se do dana današnjega nije uklopio u život moga rodnog mjesta. Stanko je ostao na mjestu mrtav. U lijes ga je položio mali Đeri.

Stavila sam komad papirnate maramice u usta. Nazvala sam je. Telefon je dugo zvonio. Odustala sam, pa pokušala sat kasnije. Javila se.

„Mama“, mrmljala sam ustima punim papira.

„Tko je?“, glas joj je drhtao.

„Ja sam“, papir je rastao u mojim ustima.

„Tko je?“

Izvukla sam papir iz usta. „Ja sam“, rekla sam malo razgovjetnije.

„Što ti je, zašto tako govoriš?“

„Operirala sam zube, razrezali su mi čeljust, doći ću pred večer...“

„Ne dolazi, čuvaj se“, glas joj je bio tih, nemoćan i zabrinut.

„Dobro, vidimo se sutra“, promumljala sam, pa spustila slušalicu.

Jes!

Progutala sam tri praksića pa zaspala. Vidjela sam more iz mog djetinjstva. Spustila sam se cestom do trga, htjela sam u Baru popiti kavu ako tamo ne sjedi moj otac. Sjedio je. Starac, ribar, tamne naočale na blijedom, izbornom licu. Siroke, ribarske hlače, flannelska košulja, čista, tko mu pere, da li me prepoznao? Prošla sam pokraj njega onako kako sam inače prolazila pokraj oca. Kao da ga nema. Probudila me zvonjava mobitela. Opet ona?

5.

ŽELJELA SAM ubiti majku. Riješiti je se.

„Hoću mrtvu mamu, hoću mrtvu mamu“, hodala sam po dnevnom boravku i gledala u telefon. „Hoću te mrtvu, mrtvu, mrtvu!“

„Pozdravila te Ana.“ Gledala me tupo.

„Pozdravila te Ana“, zaurkala sam pokušavajući nadjačati televizor.

„Hvala“, rekla je, „danas sam hodala, bila sam na katu, napravila sam pipi u zahodu, više ne nosim pelene, jako me bole leđa.“

„Nije istina“, rekla je Nepokretna Gospođa. „Laže, sve laže, ništa joj ne vjerujte, napravila je popo u krevet.“

„Opet govori protiv mene?“

„Ne, gospođa je rekla da su joj noge dva stupa.“

6.

NISAM ŽELJELA svoju majku staviti u dom. Stotinu sam joj puta rekla: „Mama, ja te nikada neću strpati u dom, nikada i nikada.“

„Ne vjerujem“, govorila bi, „previše te poznajem. Ti si praktična, kad postanem nemoćna riješiti ćeš me se.“

„Zašto?“

„Zato što me ne voliš. Podnosit ćeš me dok budem sama sebi mogla skuhati juhu, kad onemoćam strpat ćeš me u dom. Ali, ja ću ti ipak reći, prije nego me odvezeš u dom, ubij me. Ti znaš kako ne mogu u svojoj blizini podnijeti nepoznate ljude...“

Kad god bismo razgovarale o domu, uvijek bih ja prva načela temu, moja bi majka plakala. Brisala je nos u veliku, platnenu maramicu, odbijala je papirnatu.

„Mama, postoje domovi u kojima možeš dobiti svoju garsonijeru...“

„Eto vidiš“, rekla bi moja majka, „eto vidiš.“

„Mama, kad onemoćaš naći ćemo neku ženu.“

„Koju ženu?“, mojoj je majci bilo nezamislivo da neka kva žena uđe u njen život.

„Ženu. Gospođu. Gospođu dobra srca.“

Tada nisam znala ono što danas znam. Nemoguće je u Hrvatskoj naći ženu koja će se brinuti o bilo čijoj majci na malo dulji rok. Ne znam s koliko sam žena razgovarala. Sve su bile bez posla, sve su spominjale prokletu Hrvatsku u kojoj čovjek ne može naći posao. Djeca su bez posla, muž je bez posla, brat je bez posla, sestra je bez posla...

„Ja bih vas molila da mi majku jednom tjedno istuširate, kosu joj ne morate prati, zvat ću njenu frizerku, dođite oko devet ujutro, skuhajte joj kavu, preko dana pijte ledeni čaj iz malih boca, za ručak, neka bude oko trinaest, pojedite malo riže na mlijeku, samo to jede. Trebalo bi povremeno usisati stan, po potrebi oprati prozore, držati kupaonicu čisto, presvući je, staviti suđe u mašinu, uliti joj pet kapi tramala u čaj, u trinaest i trideset, u četrnaest ste slobodni, vikendom ne morate dolaziti, nudim tristo eura, tolika je njena talijanska i hrvatska penzija.“

U Hrvatskoj nema žene koja je spremna raditi za dvadeset i četiri kune po satu iako na desetine tisuća njih crkava od gladi. Mi smo imali sreće. Našli smo jednu koja je radila za dvadeset kuna po satu. One koje su došle iza nje bile su skuplje, trideset i pet kuna po satu. Danas mi se čini da možda nije toliki problem bio u cijeni koliko u činjenici da su one moje odbijanje da sama brinem o majci doživljavale kao bahatost.

„Zašto bismo mi brinule o tvojoj majci, kravo lijena?“, govore su mi njihova obješena kosa, jeftine torbe i cipele kupljene na tržnici. Nisam se ugodno osjećala dok su njihove oči ubadale moje, i ja sam sebe držala lijenom, a

pritom još i bešćutnom, zlom i nezahvalnom kravom, ali, ipak mi je bilo lakše izdržati poglede „žena“ nego prati mater. Što je ljubav djeteta prema majci? Koliko dugo ona traje? Da li smo moja majka i ja zaista bile mama i dijete ili ipak samo umorne stare žene koje bi obje trebale imati pravo na mir? Zašto sam je morala nazivati tri puta dnevno? Kad ja ne bih zvala nju, zvala bi ona mene ili na fiksni ili na mobitel. Nisam joj ulazila u stan da je ne bih morala gledati. Dok je s njom bila ona prva „gospođa“, moja je majka bila čista, sita, oprana, premazana svim mogućim mastima koje su tada postojale na tržištu. Konjska mast smiruje bol, tigrova hladi kožu... Nisam, zaista nisam mogla podnijeti ukazivanje njenog broja na ekranu kućnog telefona ili mobitela. Ne razumijem svijet u kome živim, svijet u kome ljudi međusobno razgovaraju samo mobitelima umjesto da razgovaraju šutnjom. Čemu tolika buka, zvonjava? Trzam se na svaki zvuk. Mobiteli. Okružena sam mladim ljudima koji nemaju novaca za struju i vodu, a djeca im stalno mijenjaju mobitele. Da ne bi bila istraumatizirana kad uđu u razred. Da ostala djeca ne saznaju da su im roditelji beskućnici i robovi. Ali, svoj djeci su roditelji beskućnici i robovi. Zašto baš njihovo dijete ne bi bilo prvo koje će ući u razred i reći, nemam mobitel jer mi ga starci ne mogu kupiti? Ne bi li to bio herojski čin? Možda će prvo dijete koje roditelji odgoje da učini tako nešto postati bijeli Obama? Satima bih mogla sama sa sobom raspravljati o Obami, najzad na ekranu crnac koji ni ne repa ni ne stepa, ne igra nogomet ni košarku osim rekreativno, aleluja, crnac koji nije samo noge ili samo glas. Tko zna koliko će ga dugo Ameri